

ДЕСЕТТА НАУЧНА СРЕДБА

ПО ПОВОД ПАТРОНИОТ ПРАЗНИК
НА НАЦИОНАЛНАТА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - СКОПЈЕ

Тема:

**ДЕЛОТО НА СВЕТИ КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ КАКО ДУХОВЕН И
ИСТОРИСКИ ПАЛИМПСЕСТ**

Скопје, 2020

ДЕЈАН БОРИСОВ

Православен богословски факултет

Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Скопје

ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА И МАКЕДОНЦИТЕ

Апстракт: По укинувањето на Охридската архиепископија, Македонците останале без нивната духовна Мајка, без стожерот на нивната култура и јадрото на нивната македонска душа. Ова се обиделе да го искористат соседните балкански народи кои, преку нивните Помесни цркви, се обиделе да им ги наметнат нивните култури, јазици, имиња и на тој начин да го оправдаат освојувањето на нивната земја. Благодарение на длабоките христијански темели положени од свети Климент Охридски, во ова, тие не успеале, а македонскиот народ ја обновил Охридската архиепископија како Македонска православна црква.

Клучни зборови: Охридска архиепископија, црковни пропаганди, Константинополска патријаршија, Бугарска егзархија, Српска црква, Атинска архиепископија, македонски епархии

Римската Империја и религијата

Религијата и религиското чувство се едни од најдлабоките двигатели на човекот. Имајќи го ова предвид, разбирлива е тенденцијата на државите истите да ги (зло)употребат за најразлични цели. Уште во Римската Империја, римската незнабожечка религија и нејзиниот култ, биле користени за контролирање на населението, односно за тестирање на неговата лојалност. Така, сите жители барем еднаш во годината морале во знак на потчинетост и на лојалност да принесат жртва на пантеонот и на римскиот император. Злоупотребата на религијата за издигнување на достоинството и моќта на императорот отишле до таму што тој бил прогласен за божество. Оној кој немало да принесе жртва бил затворан, а една од казните била и смрт.

По IV век, кога христијанството станало државна религија на Римската империја, императорите често пати ја користеле Црквата и нејзината мисионерска дејност за дипломатски цели. Нам најблизок пример за црковни дипломати ни е свети Кирил и неговиот брат свети Методиј. Мисиите на свети Кирил и свети Методиј се, пред сè, дипломатски мисии, но извршени

од црковни лица. Познатата и најважната дипломатска мисија со долгорочни, милениумски придобивки на овие браќа е таканаречената Моравска мисија. Таа е последица на политичките настани на Балканскиот Полуостров во тој период. Имено владетелот на Франките Лудвиг II и бугарскиот владетел Борис прават воен договор за взаемна соработка и помош. Помеѓу нивните држави се наоѓа Велика Моравија, држава воено послаба од обединетите војски на Лудвиг II и Борис. Единствена држава која до некаде можела да ѝ помогне на Велика Моравија е Римската Империја (таканареченото Источно Римско Царство или Византија, но овие два термина се историски неточни). Директна воена соработка помеѓу овие две држави од страна на Лудвиг II и Борис, можело да биде протолкувано како провокација. Токму поради ова, а како и претходно со Арапите (Сарацените) и Хазарите, користена е црковната дипломатија за подобрување на меѓудржавните врски. Изговорот за мисијата е пронајден во јазикот на кој се проповедало христијанството меѓу Словените во Велика Моравија. По започнувањето на мисијата ова предизвикало несаќан, а можеби и предвиден црковен конфликт: клир на Константинополската патријаршија служел во земји кои биле природно сметани за јурисдикција на Римската патријаршија. Реакција следувала од латинското свештенство во Велика Моравија, а потоа и од самиот римски папа. Но, сепак свети Кирил и свети Методиј ова го надминале со менување на јурисдикцијата. Од дотогашната константинополска во римска. Методиј е хиротонисан за архиепископ во Рим, а неговиот брат свети Кирил добива голема схима. Ова е световната заднина на Моравската мисија, но Бог е Оној Кој всушност ги уредува работите во светот. Благодарение на оваа мисија Словените стануваат дел од Црквата и гледано од историска перспектива и преку бројки, токму благодарение на успешната христијанизација на словенските народи, Православната црква денес постои во светот. Римската Империја вршела присилна христијанизација на Словените и го употребувала грчкиот јазик и тоа не вродило со плод. Сè до Моравската мисија, христијанството меѓу Словените било разбирано како религија на Римската Империја, религија на непријателот, послниот, моќниот, другиот.

Благодарение на свети Кирил и Методиј, преку нивната глаголица, словенските народи добиваат пристап до Христовата вера на нивен, словенски јазик. За Македонија таа улога ја има свети Климент Охридски. Благодарение на неговата мисионерска дејност христијанството овде било прифатено како вистина за Единиот Бог. Свети Климент Охридски кротко со личен пример покажал Кој е Христос Воплотениот и кое е Неговото учење. Неговиот однос кон проповедта на Словото Божјо на незнабожечките Македонци не е авторитативен, присилен и надмен, туку кроток и ненаметлив. Тој се движи меѓу

народот, комуницира за нивните секојдневни проблеми, помага во решавање на нивните маки и предизвици од секојдневието и со пример покажува што значи да си христијанин. Чудата што ги прави бара да не се разгласуваат. Народот преку неговите дела Го препознал во него Христа. Тогаш, всушност, започнала христијанизацијата на Македонците и промената на нивната култура, од незнабожечка во христијанска. Тивко, кротко, доброволно.

Но, и неговото доаѓање во Македонија не е без политичка заднина. Во неговото Опширно житие се вели дека Борис многу сакал да зборува со светителот, многумина од болјарите при дворецот, исто така, го канеле и сакале да бидат во негова близина, па сепак тој е испратен на најдалечната точка од бугарската држава¹. Испратен е во Македонија, во делот што подоцна ќе биде центар на Самуиловото Царство, центар на најпочитуваната помесна црква меѓу Словените – Охридската архиепископија, место каде денес се наоѓа словенскиот Ерусалим. Чудни се патиштата Господови и недостижна е Неговата промисла.

Балканските држави и Црквата

Во средновековието, ако имаш помесна црква, значело дека имаш и држава. Сите балкански владетели штом ќе завладеале одредена територија, меѓу првите работи што ги правеле за да добијат и меѓународно признавање за нивната власт, било да создадат помесна црква. Доколку нивната помесна црква била автономна, тогаш се сметало дека и тие, на некој начин, се потчинети или во најмала рака изложени на влијанието на владетелот во чии територии се наоѓала автокефалната Мајка црква. Овој принцип за потврдување на политичко постоење преку создавањето на помесна црква се користи до денес. Во контекст на Македонија и Македонците, овој принцип го гледаме најпрво со Самуил и создавањето на Охридската архиепископија. По 1018 година овој принцип е малку изменет. Имено, римските императори во Константинопол ја имале Константинополската патријаршија, но не ја укинале Охридската архиепископија, туку лично ги поставувале нејзините архиепископи. Заднината на ова било да се покаже на населението од епархиите на Охридската архиепископија кој е суверенот. Безмалку, во целиот период од 1018 година, па сè до освојувањето на Константинопол од страна на Турците, римскиот владетел ги поставувал охридските архиепископи, а административниот јазик на Архиепископијата до нејзиното укинување бил грчкиот. Токму благодарение на овој принцип Охридската архиеписко-

¹ Тимотеј г. Митрополит Дебарско Кичевски, *Светии Клименти Охридски – хистографија и химнографија* (Охрид: Македонска православна црква – Охридска архиепископија, Дебарско-кичевска епархија, 2016), 66, 68.

пија во време на Второто Бугарско Царство и во време на средновековната српска држава не била укината. При создавањето на овие држави, на нивните владетели им била потребна автокефална помесна црква, во случајов таква постоела, тоа била Охридската архиепископија. Проблемот бил во тоа што таа архиепископите ги добивала од римскиот владетел, сепак додека да обезбедат автокефален статус за црквите што тие ги создавале се користеле со нејзиниот авторитет. Подоцна, откако ќе создаделе свои помесни цркви со автокефален статус, Охридската архиепископија станувала црква од втор степен во државата и губела многу од епархиите на сметка на новосоздадената помесна црква.

Во времето на преродбата повторно ја гледаме средновековната манифестација на врската меѓу државноста и Црквата. Почнувајќи од Грција, Србија, Бугарија, Албанија, Полска, Чехословачка, Романија... Сиве овие христијански држави, веднаш по нивното создавање започнуваат процес на основање на нивна помесна црква, преку нивните парламенти или други државни тела, па, или самите ги прогласуваат за автокефални, и потоа бараат нивно признавање, или пак, веднаш почнуваат државни преговори со Константинополската патријаршија за добивање на статус на автокефалност. Нема исклучок од ова правило. Но, овие држави не секогаш христијанството го гледале само како алатка за потврда на нивната државност, туку и како за можност на територијална експанзија и анексија на нови територии. Ова особено важи за балканските држави кои Црквата и образовниот систем ги користат како алатки за територијална експанзија.

„Посебноста на балканскиот национализам, а воедно и најважното за да се разбере историската еволуција на овој регион до денес, е тоа што во поголемиот број случаи, за разлика од небалканските држави, националната независност е продукт на сецесионизмот, но истовремено и на иредентизмот. Доколку се погледнат мапите на првите, во почетокот автономни, а подоцна и независни држави, Црна Гора (1516, 1878), Србија (1829, 1878), Грција (1829, 1930), Бугарија (1878, 1908) и Романија (1861, 1880) и се споредат со мапите на истите држави од 1990, веднаш се забележува дека првичните држави вклучувале не повеќе од половината од територијата којашто денес ја имаат овие држави. Сите се сецесионистички продукт од Отоманската Империја, прво во форма на автономни, а потоа и независни држави. Уште од самиот почеток тие се гледаат себеси

како мајки-држави со иредентистичка мисија да ги освојат сè уште 'неослободените' територии".²

Македонија како држава и обновената Охридска архиепископија се создаваат дури во XX век, по Втората светска војна. До тогаш нивните соседи ги гледаат како територијата што треба да се освои, да се присвои.

Грција и Македонија

Константинополската патријаршија од уништувањето на Самуиловата држава до создавањето на грчката држава на почетокот од XIX век, на териториите под јурисдикција на Охридската архиепископија гледа како на територии што треба да бидат под нејзина јурисдикција. Оваа тенденција подоцна е засилена со процесот на исчезнување на христијаните во Антиохиската и Александријската патријаршија под влијание на исламот, а слична судбина лесно можело да ѝ се случи и на Константинополската патријаршија во рамки на Турската Империја. Последица од овие процеси е и тоа што, Константинополската патријаршија, иако и денес е прва меѓу еднаквите, таа има многу мал број на верници во Турција, нејзината паства претежно е во Западна Европа и Соединетите Американски Држави. Балканскиот Полуостров со неговото мнозинско православно население било можност, доколку успее да го стави под своја јурисдикција, во најмала рака да продолжи да постои во периодот на Турската Империја. Оваа милениумска тенденција на Константинополската патријаршија ја потврдува и појавата на *Архиепископ на Јусџинијана Прима* во титулата на Охридскиот архиепископ; во делата на Димитриј Хоматијан кој борбата за зачувување на независноста од Константинополската архиепископија ја рефлектира дури и во *Крайќото живее на свети Климент Охридски*; во претензиите во XVII век да се потчинат и Охридската и Кипарската архиепископија на Константинополската патријаршија. Овие напори на Константинополската патријаршија дале плод во 1766 година кога била укината Пеќската патријаршија, како и една година подоцна, кога охридскиот архиепископ Арсениј, по настаните поврзани со поставувањето на Ананиј за охридски архиепископ од страна на Константинополската патријаршија, си дал оставка.

По достигнувањето на оваа цел, најголемиот дел на епархиите на Константинополската патријаршија се наоѓал на Балканскиот Полуостров. Во овие епархии таа поставува епископи Грци, а богослужбен јазик станува

² Panayote Elias Dimitras, "Writing and rewriting history in the context of Balkan nationalisms," in *Southeast European Politics*, Vol. I, No. I, (Greek Helsinki Monitor & Minority Rights Group - Greece, October 2000), 45–46.

грчкиот. Ова предизвикува револт кај населението, но тоа е немоќно нешто да смени, бидејќи зад Константинополската патријаршија стои Турската Империја. Работите се усложнуваат во XIX век со создавањето на грчката држава. Грчката држава, следејќи го средновековниот принцип за потврда на државност, уште при самото создавање, во својот Устав од 1822 година предвидува создавање на грчка помесна црква. Константинополската патријаршија незадоволна од губење на епархиите сè до 1850 година не ја признава оваа црква, но соочена со реалноста: грчката држава ја создадоа Велика Британија, Франција и Русија, а од Германија, како неутрална во аспирациите кон југ, за грчки крал бил поставен баварскиот принц Отон, таа конечно го признала и потврдила статусот на Атинската архиепископија.

Со ширењето на границите на грчката држава се ширела и јурисдикцијата на Атинската архиепископија. Денес, епархиите во Грција се наоѓаат во многу специфична административна положба. Имено Атинската архиепископија има јурисдикција само врз епархиите што биле дел од грчката држава пред Балканските војни. Така, од 81 епархија во Грција, 36 од нив сè уште се под јурисдикција на Константинополската патријаршија. Овие епархии се: македонските епархии, големите острови и Света Гора. Во практика со нив администрира Атинската архиепископија, но без дозвола на Константинополскиот патријарх не може да се избере и да се постави епископ во нив. Епископите од овие епархии на Светата литургија го спомнуваат патријархот како нивни поглавар.

Желбата на Грција за анектирање на Македонија, а со тоа и ширење на јурисдикцијата на Атинската архиепископија била искажана уште во XIX век, кога Теодосиј Гологанов е поставен за егзархиски скопски митрополит:

„Главните полуофицијални весници на Грчката влада, а тоа се *Палигенесис*, *Неа Ефемерис* и *Акрополис*, жестоко протестираат против назначувањето на бугарски епископи во Македонија. Тие велат дека овие епископи не можат да бидат толерирани од страна на грчките епископи, бидејќи Македонија е самата срж на елинизмот и целата иднина на Грција зависи од тоа дали ќе може еден ден да ја анектира провинцијата“.³

³ “The principal semi-official journals of the Greek Government, that is the *Paligenesis*, the *Nea Ephemis*, and the *Acropolis*, are warmly protesting against the appointment of Bulgarian bishops in Macedonia. They say these bishops cannot be tolerated by the side of the Greek bishops, as Macedonia is the very core of Hellenism, and the whole future of Greece depends on its being able someday to annex that province.” “TURKEY, Vienna, July 18”, *TheTimes*, Saturday, 19 July 1890, 7, London (online archive, 12.03.2012).

Србија и Македонија

Државноста на средновековната српска држава е поврзана со Растко Немањиќ, во монаштво Сава, син на српскиот владетел Стефан Немања. Сава Немањиќ, за да обезбеди меѓународно признавање на државата на неговиот татко, во 1219 година, наместо да појде во Охрид да побара автокефалност од Охридскиот архиепископ Димитриј Хоматијан, под чија јурисдикција се наоѓал, отишол во Никеја. Со ова бил прекршен црковниот поредок и биле погазени правата на охридскиот архиепископ. Димитриј Хоматијан ова го сметал за голем канонски прекршок и остро реагирал до никејскиот патријарх.⁴ По силата на тогашната поделеност на Балканскиот Полуостров и заради политичко-воен сојуз меѓу Србија и Никејското Царство, српските епархии прво биле потчинети на никејскиот патријарх и имале автономен статус, а кратко по ова бил доделен и автокефален статус на Српската црква. Охридскиот архиепископ немал моќ да се спротивстави на ова. Оваа Српска црква престанала да постои во 1463 година со смртта на патријархот Арсениј II. Со помош на Мехмед паша Соколовиќ била обновена во 1557, но на барање на Константинополската патријаршија, во 1766 година турската власт ја укинала.

Во XIX век, по создавањето на вазалното Српско кнежевство била создадена и автономна српска црква - Белградска митрополија под јурисдикција на Константинополската патријаршија (1831). По Руско-турската војна во 1878 година и Берлинскиот конгрес, Кнежевството Србија станува независна држава - кралство, а една година подоцна Белградската митрополија добила автокефален статус. Во 1897 година во Скопската епархија за вршител на должноста митрополит бил поставен Фирмилијан, а во 1902 година и нејзин полноправен митрополит. Во овој период српската држава ја шири својата пропаганда преку црквата и нејзините институции и тела, а во 1910 година издејствувала Константинополската патријаршија за велешко-дебарски митрополит да го постави јеромонахот Варнава Росиќ.

Со Балканските војни, српската држава окупирала дел од Македонија и во сите македонски епархии под нејзина управа поставила нејзина администрација. Егзархискиот клир и учители биле протерани, но во Скопје и Битола било дозволено да продолжат со работа црковно-училишните општини на Константинополската патријаршија. Во 1913 година била донесена

⁴ Иванъ Снѣгаровъ, *История на Охридската архиепископия (отъ основаването ѝ до завлабването на Балканския полуостровъ отъ турците)*, първи томъ, (София: Кооперативна печатница „Гутенбергъ“, 1924), 123.

„Специјална уредба за црквата во ‘Јужна Србија’“⁵, која во македонските епархии ја спроведувале специјални пратеници директно потчинети на Белградскиот митрополит и на Министерството за просвета и вера, како и скопскиот митрополит Викентие Крциќ⁶ и велешко-дебарскиот епископ Варнава Росиќ.⁷ Последниов, по 1913 година, иако се титулирал Велешко-дебарски, во практика управувал со сите македонски епархии со исклучок на Скопската. Тој за епископ бил поставен и бил клирик на Константинополската патријаршија, но ги спроведувал решенијата и одлуките на Белградскиот митрополит и српската власт. Во 1914 година Српската држава започнува преговори со Константинополската патријаршија за откуп на македонските епархии, но ова било спречено од почетокот на Првата светска војна. За време на Првата светска војна Македонија била поделена на два дела. Северниот дел, во кој влегува и „Јужна Србија“, т.е. делот од Македонија под српска окупација сега бил под нова окупација – бугарска, а јужниот дел бил под окупација на Антантата. Ова значело и промена на црковната јурисдикција. Егзархиските епископи свесни за обидите на српскиот клир за асимилација на Македонците, сметале дека нивното доаѓање ќе биде пречекано со голема радост. Но не било така. По крајот на војната (1918) егзархиските епископи заминале, а се вратиле српските. Во 1918 година, на 1 декември, се создало Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (СХС), а во негови рамки постоеле три автокефални помесни цркви: Белградската митрополија, Карловачката митрополија и Црногорско-приморската митрополија. Автономната црква во Босна и Херцеговина, како и македонските митрополии: Скопска, Велешко-дебарска, Пелагониска, Преспанско-охридска и дел од Воденската, иако биле дел од оваа држава, сепак канонски црковната јурисдикција врз нив сè уште ја имала Константинополската патријаршија. По создавањето на Кралството СХС започнал процес на обединување на сиве овие црковни ентитети во една црковна организација. За таа цел, во 1919 година, била испратена шестчлена комисија за преговори со Константинополската патријаршија. Според постигнатиот договор Константинополската патријаршија се откажала од нејзините епархии во границите на Кралството на СХС за што ѝ биле исплатени 1.500.000 франци. На 19 март 1920 година, Синодот на Константинополската патријаршија согласно со „канонскиот обичај, рабо-

⁵ ДАРМ, Ф. *Скопска митрополија 1912-1941*, К.59, Пов.м. бр. 27, 27 мај 1923.

⁶ Поставен во 1905 година од страна на Константинополската патријаршија.

⁷ Во 1907 година е поставен за викарен епископ на Велешко-дебарскиот митрополит Партенија, со титула „епископ главнички“, а во 1910 година е поставен за митрополит велешко-дебарски. Од 1920 до 1930 година од страна на Белградската митрополија е поставен на чело на Скопската митрополија, а во 1930 година тој е српски патријарх.

тите на црковната управа да се уредуваат и доведуваат во согласност спрема политичките промени кои се случуваат“ издала согласност за автокефалност на *Автокефалната обединета православна црква на Кралството на Србија, Хрватска и Словенија*. Самиот Томос е издаден на 19 февруари 1922 година. Со почетокот на Втората светска војна и бугарската окупација на Македонија завршува владеењето на Србите со Македонија, а со бегството од Скопје на митрополитот Јосиф завршува и поставувањето на српски епископи во македонските епархии.

Бугарија и Македонија

Во 864 година за време на бугарскиот владетел Борис, било извршено покрстување на населението во неговата држава која се простирала од реката Дунав на север, а на југ ги опфаќала Македонија и Тракија. Тогаш од страна на Константинополската држава на неговата помесна црква во Плиска ѝ е даден автономен статус патријаршија со архиепископско достоинство. Но, ова покрстување не било прифатено од населението, бидејќи било спроведено како наредба од владетелот, а не како слободен избор на самото население. Овој период од историјата е особено важен за Македонија и ширењето на христијанството меѓу Македонците, бидејќи овој бугарски владетел го испраќа свети Климент, а потоа и свети Наум во Македонија и всушност тие ќе бидат вистинските христијански мисионери, по чии заслуги христијанството ќе биде прифатено од Македонците за нивна религија.

Во обидот да создаде сопствена помесна црква, Борис разговарал и со Римскиот папа и со Константинополскиот патријарх, но на крајот бил принуден јурисдикциски да ја потчини Бугарската помесна црква на Константинополскиот престол и да се задоволи со статус на автономија. Во време на бугарскиот владетел Петар I, во 927 година, Бугарската црква добила статус на автокефална црква со патријаршиско достоинство. Ваквата состојба ќе се задржи до 972 година, кога римскиот император Јован Цимиски во целост ја уништил бугарската држава и бугарската Дрстарска патријаршија.

Во 1185 година браќата Петар и Асен дигаат востание против Римската Империја и успеваат да го создадат Второто Бугарско Царство. Свесни од потребата од помесна црква, со измама повикуваат тројца епископи во Трново, клирици на Константинополската патријаршија, кои под принуда го хиротонисуваат свештеникот Василиј за епископ и го прогласуваат за глава на Трновската архиепископија. Оваа црква, освен Константинополската патријаршија, која ѝ давала миро, не ја признавала ниту една од останатите помесни цркви, но тоа не ја спречило да ја шири својата јурисдикција во рамки на бугарската држава на сметка на Охридската архиепископија.

Промена во статусот се случило во 1204 година, кога бугарскиот владетел Калојан Трновската архиепископија ја потчинил на Римскиот папа, а бугарскиот поглавар добил титула примас/егзарх. За возврат Калојан добил кралска круна. Ваквата состојба ќе продолжи сè до 1235 година, кога во Никеја трновскиот епископ ќе добие патријаршиско достоинство. На ова реагира Охридскиот архиепископ Димитриј Хоматијан, бидејќи со ова се легитимирала узурпацијата на 8 епархии на Охридската архиепископија од страна на Трновската патријаршија, која броела вкупно 14.

Со издигањето на средновековната српска држава, Трновската патријаршија ги изгубила македонските епархии, а во 1393 година Турците ја уништиле државата, а со тоа престанала да постои и Трновската патријаршија.

Во 1870 година, со турски ферман била создадена нова бугарска црква со достоинство на егзархија. Со ферманот, меѓу останатото се одредувало и дека Велешката епархија е дел од оваа црква, а се оставало можност, македонското население на локални референдуми да се изјасни доколку сака да се приклучи на оваа црква. Ферманот не предвидувал повлекување на епископите поставени од Константинополската патријаршија од епархиите што би ја примиле јурисдикцијата на бугарската Егзархија. Ова довело во некои од македонските епархии да има двојна црковна јурисдикција што е спротивно на 8. канон од Првиот вселенски собор.

Во 1878 година со Берлинскиот мировен договор било создадено Бугарско кнежевство, кое финансиски застанало зад Егзархијата и ја користело нејзината администрација во Македонија за спроведување на своите пропагандни политики. Во 1882 година, на Наум Спространов (од 1883 година министер за внатрешни работи и вера во бугарската влада) составил „Правилник за бугарските општини во Македонија“. Во него се вели:

„Од раѓањето на бугарската народност и до денес [...] Македонија има особено неблагопријатна судбина. Една од најнадарените делови на бугарската етнографска територија, Македонија секогаш имала несреќна судбина. Штотуку се распространи идејата за нациите, и ете, елинизмот веќе се нафрли со сите сили врз Македонија [...] Бугарското црковно прашање се реши, но во Македонија, која беше главната причина за спорот, не е возможно да се испратат архипастири, и тамошното население и до денес уште чека свои родни владици. Македонија не можеше да влезе во ветената земја. Кога веќе беа одредени кадрите за окупациската администрација и војската кои требаа да го заземат тој дел од Сан-Стефанска Бугарија, судбината под ликот на Берлинскиот конгрес, го сопре ослободителното дело на Русија. [...] за Македонија и во Македонија ќе се

одигра последниот акт на источната драма и прашањето ќе се реши со силата на оружјето. Сето ќе зависи од тоа кој ќе стигне прв и со кого ќе биде населението.

[...] За да се постигне оваа цел, неизбежно и нужно е сето население на Македонија да се убеди, дека Владата на Вашето Височество води општонародна бугарска политика, дека Кнежевството е единствениот природен и успешен покровител на Македонија, дека болките на македонските Бугари наоѓаат во нас братско сочувство и лек. Со еден збор, секој Македонец треба да биде проникнат од мислата дека во Софија се грижат за неговата судбина, за неговото минато и за неговата иднина. Кај македонските Бугари треба да се развие чувството за народна самосвест, треба и мало и големо да знае дека е бугарска крв и да се гордее со тоа. Само кога ќе го достигнеме ова, само тогаш ќе може да кажеме дека бугарската народност во Македонија е осигурена, а дејствијата на туѓите пропаганди се осуетени. Кога ќе се постигне овој резултат, тогаш ќе е времето да се договориме со Цариградската патријаршија, бидејќи и ова деликатно прашање од политичка, ќе се премести на црковна почва...“⁸

Согласно со овие цели на 13 јануари 1882 година биле одобрени средства за училиштата во Македонија: 200.000 лева, во буџетот на државата именувани како: *Егзархиско право*, и дополнителни 90.000 лева за одржување на Егзархијата, Синодот и Мешовитиот совет. Во 1883 година сумата била 517.948 лева, 1884 година – 560.728 лева, 1885 година – 574.864 лева.⁹ Благодарение на овие финансиски средства, кои од година во година се зголемувале, Егзархијата успеала да постави епископи безмалку во сите македонски епархии и да изгради импресивен образовен апарат.

Во 1908 година Бугарското кнежевство станало Бугарско Царство кое, по Балканските војни, заедно со Србија и Грција, учествувало во поделбата на Македонија на три дела. Во делот што го окупирала Бугарија (Пиринска Македонија) била продолжена асимилаторската политика кон македонското население. До тогаш практикувана само преку телата на Бугарската егзархија, а по поделбата, во ова бил вклучен целиот државен апарат. Незадоволна од големината на окупираната македонска територија Бугарија во Втората светска војна влегува на страната на Централните сили: Германија, Австро-Унгарија, Италија и Турција. Како награда за ова таа добива поголем дел од Македонија кој до тогаш го имало под окупација Кралството

⁸ Михаил Арнаудов, *Егзарх Ѓосиф и бугарската културна борба след создавањето на Егзархијата (1870-1915)*, т. I., (София: Придворна печатница 1940), 492–493.

⁹ *Ibid.*, 495.

на СХС, а помалиот ѝ е даден на Италија/Албанија. Официјалната поделба на македонската територија меѓу Тирана и Софија бил склучен дури на 29 март 1943 година.

Така, во периодот од 1941 до 1945 година во овој, новоокупиран дел, таа покрај војска испраќа и клирици на Егзархијата. Ова било спроведено според решението на Егзархискиот синод од 29 април 1941 година, со кое биле создадени три нови епархии: Скопско-велешка, под управа на трновскиот митрополит Софрониј, Охридско-битолска, под управа на ловченскиот митрополит Филарет и Струмичко-драмска, со која требало да управува митрополитот Борис. Како викари за овие епархии биле избрани епископите: Максим Бранички, Панарет Брегалнички и Харитон Драговитчки.¹⁰ Исто така, било одлучено во овие епархии во Македонија да се вратат свештенослужителите што служеле таму до Првата светска војна, а именуваните митрополити да одвојат 5% од клирот од нивните епархии и да го испратат во овие епархии. Замислата била во овие, според нив, „новоослободени земји“ да се пратат околу 200 парохиски свештеници и чиновници за црковните канцеларии и да ги користат постојните 500 парохиски свештеници кои служат во овие епархии.¹¹ Што се однесува до затечените 86 српски свештеници, истите биле депортирани од Македонија, оние свештеници кои не биле Срби ниту Македонци, а сакале да останат во Македонија, требало само да потпишат изјава за лојалност и истото им било одобрувано.

Паралелно со конституирањето на црковната администрација, се спроведувала и бугаризација на сите страни на општествениот живот. Сè што се печатело морало да биде напишано на бугарски јазик. Во училиштата се користеле само бугарски учебници, а била формирана и специјална комисија за спроведување на култот, која внимавала во црквите да се користат само бугарски црковни книги, текстот на иконите да биде на бугарски јазик, сите натписи на црквите морале да бидат на бугарски јазик, српските светители не смееле да се чествуваат и тие биле заменуваани со бугарски светители и подвижници, единствено што не било на бугарски биле богослуженијата. Тие се изведувале на црковнословенски јазик, но да појасниме и денес

¹⁰ Централен државен архив на Република Бугарија, Ф. 791к, оп.1. а.е.67. л.30, 43.

¹¹ Михаил Виталевич Шкаровски, „Црковниот живот во Македонија за време на Втората светска војна“, во *Јубилеен зборник по повод 50-годишнината од прогласувањето на Македонската православна црква – Охридска архиепископија [Occasional papers on Religion in eastern Europe. Special Issue in the Fiftieth Anniversary of the Declaration of the Autocephaly of the Macedonian Orthodox Church]*, главен уредник Пол Мојзес, професор емеритус, Рјузмонт Колеџ (Скопје: Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“ – Скопје, 2017), 86.

Бугарската православна црква служи на црковнословенски јазик. Сево ова било финансиски поддржано од Народното собрание на Бугарија.

Во септември 1941 година во Македонија бил формиран првиот партизански одред, а македонското домородно свештенство активно учествувало во борбата против фашистичкиот окупатор.

На 2 август 1944 година одржано е Првото заседание на Антифашистичкиот собор на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) на кое е прогласено создавање на држава на Македонците – Народна Република Македонија. Во октомври истата година, во селото Горно Врановци бил оформен „Иницијативен одбор за организирање на црковниот живот во Македонија“. По АСНОМ високиот егзархиски клир ја напуштил Македонија, а по него и поголемиот дел од свештениците доведени од Бугарија. Единствен егзархиски епископ кој бил во Македонија и во 1945 година е Харитон Драговитчки. Него македонските власти го уапсиле, но по интервенција на митрополитот Стефан бил ослободен и се вратил во Бугарија.¹²

По завршувањето на Втората светска војна, ниту власта, ниту народот, не дозволил во Македонија да дојде епископ на некоја Помесна православна црква. Следејќи ги практиките, Македонците создадоа држава, следувааше создавање на црква, следувааше обнова на Охридската архиепископија.

---

¹² Ibid., 98, 101.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Државен архив на Република Македонија (ДАРМ), Ф. *Скојска митрополија 1912-1941*, К.59, Пов.м. бр. 27, 27 мај 1923.
- Централен државен архив на Република Бџлгария, Ф. 791к, оп.1. а.е.67. л. 30, 43.
- Арнауловъ Михаилъ, *Екзархъ Йосифъ и бџларската културна борба следъ създаването на Екзархията (1870-1915)*, Т. I., (София: Придворна печатница 1940).
- Dimitras Elias Panayote, "Writing and rewriting history in the context of Balkan nationalisms", in *Southeast European Politics*, Vol. I, No. I, (Greek Helsinki Monitor & Minority Rights Group - Greece, October 2000).
- Снџгаровъ Иванъ, *История на Охридската архиепископия (отъ основаването ѝ до завладџването на Балканския полуостровъ отъ турците)*, първи томъ, (София: Кооперативна печатница „Гутенбергъ“, 1924).
- Тимотеј г. Митрополит Дебарско Кичевски, *Светии Климент Охридски – ханографиа и химографиа* (Охрид: Македонска православна црква – Охридска архиепископия, Дебарско-кичевска епархиа, 2016).
- Шкаровски Виталевич Михаил, „Црковниот живот во Македонија за време на Втората светска војна“, во *Јубилеен зборник љо љовод 50-годишнината од љрогласуването на Македонската љ православна црква – Охридска архиепископия [Occasional papers on Religion in eastern Europe. Special Issue in the Fiftieth Anniversary of the Declaration of the Autocephaly of the Macedonian Orthodox Church]*, главен уредник Пол Мојзес, професор емеритус, Роузмонт Колец (Скопје: Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“ – Скопје, 2017).
- The Times*, Saturday, 19 July 1890, 7, London (online archive, 12.03.2012).

DEJAN BORISOV

THE ARCHBISHOPRIC OF OHRID AND THE MACEDONIANS

SUMMARY

After 1018, when the Empire of tsar Samuel and his successors had ceased to exist, the Macedonians were subjugated under the authority of various rulers and often divided between several states.

The Archbishopric of Ohrid was the sole institution, Macedonians could identify with and sought solace in those turbulent and arduous times. Macedonians fully associated themselves with the Archbishopric of Ohrid. The very existence of Archbishopric of Ohrid is considered impossible without Macedonians and vice versa.

The abolition of the Archbishopric of Ohrid with Sultan's Decree in 1767, had urged the desire by the neighbouring countries to suppress the national consciousness of Macedonians. But they cherished the memory of the glorious past of their beloved mother church, the Archbishopric of Ohrid deep down in their hearts. The Macedonians had survived the Ottoman yoke and the propagandistic aspirations undertaken by Greeks, Serbs and Bulgarians.

When appropriate historical circumstances had occurred, Macedonians revived their matrix institution, the Archbishopric of Ohrid epitomized in the Macedonian Orthodox Church. Macedonians once again had confirmed firmly their roots as proud descendants of St. Clement of Ohrid.